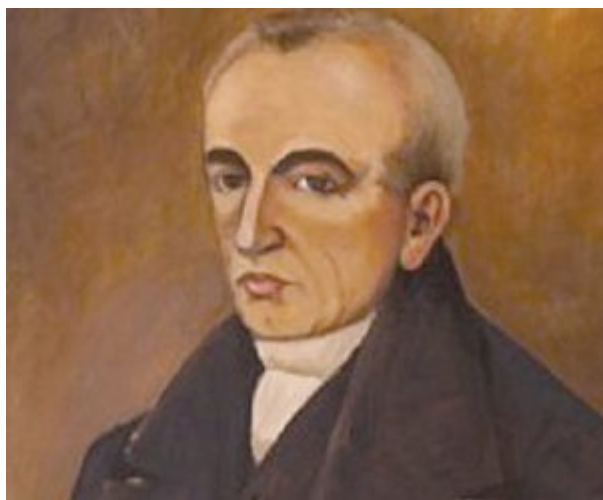

PETRU MAIOR

Unul dintre capii Școlii Ardelene, istoric, filolog și scriitor iluminist, s-a născut în 1742 în Târgu Mureș, într-o familie mic-nobiliară. Tatăl, Gheorghe, a fost protopop la Târgu Mureș (bunicul a fost preot), apoi la Căpușu de Câmpie. Mama, Ana, era fiica unui preot. Titlul de „nobil de Diciosînmărtin”, păstrat consecvent de Petru, i-a conferit o situație privilegiată. Datele despre învățătură fiind puține, se presupune că a fost elev al gimnaziului romano-catolic din Târgu Mureș, unde a urmat trei clase (1769-1772): principia, gramatica și sintaxa, învățând în același timp maghiara și latina. Pentru absolvirea claselor superioare (retorica și poetica) se duce la Blaj, unde mai studiază teoria versificației, stilistica, istoria și compoziția. Remarcat de oficialități, este călugărit cu numele de Paul și trimis în 1774, împreună cu Gheorghe Șincai la Colegiu „De Propaganda Fide” din Roma.

Petru Maior a fost preocupat și de necesitatea cultivării limbii ca principal instrument de elevare culturală a unui popor. Opiniile lui despre originea limbii române sunt cuprinse în două „Dizertații” adăugate „Istoriei pentru începuturile românilor în Dacia”.

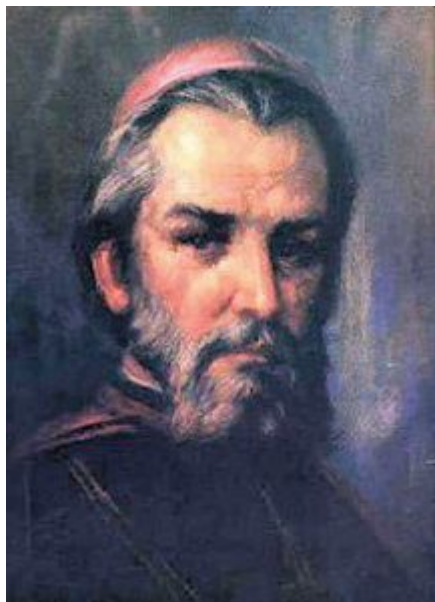
În lucrarea sa „Dialog pentru începutul limbei române între nepot și unchi” afirmă că româna este „continuatoarea latinei comune (socotită mai veche decât limba latină clasică și decât celelalte limbi romanice)”. Istoricii contemporani nouă, care scot la lumină adevărul despre spațiul carpatic, punctul de formare și răspândire a tuturor civilizațiilor și nu numai, susțin același lucru: „geta este limba-mamă a limbilor latine, demonstrând cu argumente arheologice, lingvistice, etnografice, etnologice, istorice, folclorice ceea ce Petru Maior intuia doar.”

Mai precizăm că în limba bătrână (geto-dacă) „har deal” înseamnă „Grădina Maicii Domnului”. Aceasta este etimologia denumirii Ardealului, inima românismului pe care o jinduiesc atâtea dușmani ai noștri, ce ne falsifică istoria. În 1870, în lucrarea „Elementa linguae dacoromanae sive valachicae” propune norme de ortografie ale limbii și fixează reguli unitare de realizare a unui dicționar etimologic (în care se explică originea cuvintelor).

Petru Maior a realizat o operă valoroasă folosind cuvintele și pronunțiile impuse de uzul limbii, contribuind (atât prin operele originale cât și prin traduceri) la dezvoltarea limbii literare.

Stilul său direct, tensionat și plasticizat având un fond sentențios, ilustrat cu pilde, proverbe, comparații sugestive. Stringența logică, inteligența inventivă și asociativă sunt dublate de o savuroasă ironie. O adevărată realizare literară a lui Petru Maior este traducerea din italiană a operei lui Fenelon: „Întâmplările lui Telemah fiul lui Ulise” (Odiseus), căreia îi dă o formă poetică și clară.

ION BUDAI-DELEANU

Cel de-al patrulea ilustru corifeu al mișcării iluministe din Ardeal cunoscută „Școala Ardeleană” a fost, ca și ceilalți, scriitor, filolog și istoric. S-a născut la 6 ianuarie 1760 în localitatea Cigmău, județul Hunedoara, în casa preotului numit Solomon Budai.

Și-a început studiile la Cigmău, le-a continuat la Blaj, unde face seminarul, apoi din 1777 face la Viena, timp de 10 ani, cursurile Facultății de Filosofie și ca bursier pe cele ale Colegiului „Sf. Barbara” și ale Facultății de Teologie, luându-și doctoratul la Erlau. După terminarea pregătirii instituționalizate, mai rămâne la Viena ocupând funcții mărunte (cântăreț bisericesc, copist, traducător) și desăvârșindu-și formația intelectuală și artistică. Se împrietenește cu Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Samuel Vulcan. Știind bine limbile greacă, latină, italiană, germană și polonă, cunoaște literaturile scrise în respectivele limbi, precum și literaturile spaniolă și engleză. Prin formația sa umanistă, literară și filosofică, devine unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai iluminismului românesc, eliberat fiind de concepțiile teologice și apropiat de ideologia laică voltairiană.

Independența prin cultură

Întors în Ardeal, funcționează ca profesor la Blaj, dar, neacceptând iezuitismul lui Ioan Bob, se exilează pentru tot restul vieții la Lemberg (Lvov), capitala Galiției (unde a și murit la 20 august 1820), unde ocupă postul de secretar de tribunal și consilier de curte. Se căsătorește (1793) cu fata unor armeni bogați, Mariana, cu care va avea trei copii. În acest oraș rămâne în strânsă legătură cu românii din Polonia și Bucovina. Numele lui Ion-Budai Deleanu se bucură în epocă de o mare prețuire, astfel că Gheorghe Șincai determină familia să-i vândă manuscrisele, inclusiv cele ale capodoperei „Țiganiada”.

În anii petrecuți la Lemberg scrie operele sale juridice, filosofice și istorice și epopeea sa „eroi-comică”. Aidoma celorlalți cărturari ardeleni se preocupă de originea populațiilor din Transilvania într-o lucrare realizată parțial, scrisă în latină, în care susține, cu argumente latinitatea limbii și a poporului român, continuitatea elementului roman în Dacia. Tot domeniului istoric îi aparține și raportul „Scurte și cuprinzătoare observații asupra Bucovinei”, prilej cu care elogiază limba română.

Ca filolog se raliază preocupărilor epocii și redactează „Temeiurile gramaticii românești” cu un comentariu intitulat „Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești” și „Teoria ortografiei românești cu litere latinești”.

În domeniul lexicografiei (elaborarea de dicționare) proiectează în zece volume dicționare: român-latin, latin-român, grec-român, român-italian, italian-român, român-francez-francez-român, precum și „Lexiconul românesc-nemțesc”.

Sub aspect științific, activitatea lui Budai-Deleanu se apropie de a celorlalți cărturari, sub raportul creației artistice, el își depășește contemporanii.

Lui Ion Budai-Deleanu literatura română îi recunoaște marele merit de a fi lăsat unica epopee scrisă în atât de bogata noastră beletristică.

Epopee eroi-comică „Țiganiada” este opera care l-a impus în istoria noastră literară, căci prin această creație el și-a propus să formeze „un nou gust de poezie românească”, intenție concretizată în acea „izvoditură noao și originală românească”.

În „Epistolia închinătoare către Mitru Perea” (anagrama numelui lui Petru Maior), care urmează „Prologului” precizează obiectivele critice ale epopeii, moravurile pe care le vizează.

Într-o primă formă a fost realizată în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, fiind tipărită abia după opt decenii. Prima versiune a fost publicată de T. Codrescu în „Buciumul român” 1876-1877, iar varianta a doua a fost tipărită de Gh. Cardoș în 1925-1928.

„Țiganiada sau Tabăra Țiganilor”, „poemation eroicomico-satiric, alcătuit din douăsprezece cântece de maestrul cântăreț Leonachi Dianeu” (anagramarea numelui său) este comparabilă cu modele de prestigiu din literatura universală. Acțiunea se desfășoară în vremea lui Vlad Țepeș, care, în lupta pentru independența țării, încearcă să-i înarmeze pe Țigani, pentru a nu fi folosiți drept iscoade de turci. Supuși unor încercări chiar de domnitor, aceștia îngenunchează în fața turcilor (oșteni ai lui Țepeș deghizați în turci) sau luptă orbește cu cirezi de vite, crezute armatele atacatorilor. Comicul de situație creat pune în lumină trăsăturile acestei etnii a cărei viață este incompatibilă cu organizarea și mai ales cu rigoarea unei lupte. Urmează alte întâmplări cu iz real sau fantastic care demonstrează imposibilitatea ordonării sau civilizării Țiganilor.

În debutul operei sunt trecute în revistă toate breslele (aurari, argintari, căldărari, ursari, fierari etc) cu portul tradițional și însemnele respectivelor categorii de meseriași. Apoi, Vlad Țepeș stabilește tabăra între Bărbătești (nume semnificativ, tocmai pentru a-i îmbărbăta pe Țigani în luptele ce vor urma) și Inimoasa, unde îi supune la probele amintite. În alte capitole, asistăm la încercarea lui Parpangel, un tânăr Țigan, de a-și aduce din Iad pe iubita lui Romica, pe care o găsește cu ajutorul magilor, dar și al îngerilor. Capitolul (cântul) în care se duc discuții aprinse este cel referitor la forma de stat, monarhie sau republică, pe care s-o adopte după ce-și vor dura statul lor. Controversele sunt multiple și puternice, așa încât nu se ajunge la nici un rezultat! Așa se explică de ce Țiganii nu au o țară a lor! Această operă rămâne primul monument al literaturii române moderne, marchează înțelegerea fenomenului literar nu ca divertisment, ci ca o componentă a culturii naționale.

După mărturisirile autorului, Homer, Vergiliu, Dante, Tasso, G. Casti i-au fost modele directe, iar Milton, Ossian, Cervantes, Voltaire au fost surse de inspirație indirectă. Opera lui Ion Budai-Deleanu rămâne sinteza dintre dezbaterile ideologice și satirizarea societății și orânduirii vremii, fiind cea mai interesantă și accesibilă expresie a ideilor umaniste și iluministe ale epocii. Opera demonstrează posibilitățile poetice ale limbii române.

Școala Ardeleană a avut o contribuție remarcabilă în domeniile: istorie – continuând activitatea cronicarilor și prin tratatele amintite în cadrul prezentării fiecărui membru al acestei mișcări.

În domeniul dezvoltării limbii aportul cel mai consistent l-a avut Petru Maior care a afirmat că limba română derivă din latina populară.

Celelalte lucrări susțin latinitatea limbii prin demonstrații ale asemănărilor dintre cuvintele românești și latinești. Această cercetare rămâne valabilă pentru a demonstra că latina și româna au

avut ca limbă mamă geto-daca – limba strămoșilor noștri, care a supraviețuit în spațiul carpatodanubiano-pontic după plecarea romanilor; aceștia din urmă găsiseră în aceste meleaguri o civilizație străveche.

Umaniștii și iluminiștii noștri s-au străduit să arate lumii că suntem urmași ai dacilor și romanilor pentru a combate ideea că suntem veniți de aiurea, că după retragerea aureliană pământul nostru a rămas gol și deci migratorii s-au așezat aici având dreptul de a-l stăpâni.

Iluminiștii au susținut și ideea originii pur romane a poporului nostru, exagerări ce se explică prin caracterul polemic al activității științifice.

Rămân însă nemuritoare ideile și principiile libertății, egalității, ale dreptului natural al omului de a se lumina prin cultură acumulată prin școală și prin tot ce oferă cultura, care trebuie să servească propășirii poporului.

Pentru cititorii, care vor să aprofundeze studiul acestor episoade din literatura noastră, recomandăm autori, critici literari, care și-au exprimat părerile în legătură cu umaniștii și iluminiștii noștri: G. Călinescu, Al. Piru, Gh. Asachi, Ar. Densusianu, Gh. Cardoș Popovici, Lidia Spârlea, Ion Gheție, Ion Oană, N. Balotă, Ioana Em. Petrescu, Th. Roșu, Sextil Pușcariu, Th. Capidan, N. Iorga, L. Blaga, I. Pervain, Pompiliu Teodor, Timotei Cipariu, Em. Elefterescu, I. Lungu, Ion Roman, Cornel Câmpeanu, D. Macrea, D. Ghișe, A. Marico, Romul Muntean, Al. Gavra, Z. Piclișanu, Galia Tudor, Mircea Tomuș, Manole Neagoe, Ion Rotaru și mulți alții.

FLOAREA NECȘOIU
„O istorie a literaturii române pe înțelesul fiecăruia și la îndemâna tuturor”

Apare sub egida Fundației Literar Istorice „STOIKA”

Independența prin cultură